

TEVREDEN MET GOED ONDERWIJS?

De beperkte maakbaarheid van onderwijs

J. Hoogland (redactie)

Een publicatie verzorgd door het lectoraat *Vormend Onderwijs*
van hogeschool Viaa te Zwolle

Buijten & Schipperheijn *Motief* – Amsterdam

Colofon

© 2017 Buijten & Schipperheijn *Motief*

Reeks DIXIT, deel 10

Foto's op pag. 10, 38, 52, 70, 90, 122, 136, 150, 164: G. van der Meulen

Omslagfoto: Shutterstock

Ontwerp omslag: Aperta, Jan Johan ter Poorten

ISBN 978-90-5881-973-4

Inhoud

Woord vooraf – Jan Hoogland	7
Hoofdstuk 1	
Inleiding: tevreden met goed onderwijs – Jan Hoogland	11
Hoofdstuk 2	
Utopische visies op het onderwijs – Jan Hoogland	25
Hoofdstuk 3	
Onderwijs als waardengedreven praktijk – Jan Hoogland	39
Hoofdstuk 4	
Op weg naar een visie op ‘goed onderwijs’ – Jan Hoogland	53
Hoofdstuk 5	
Goed onderwijs: bijzonder – Tamme Spoelstra	71
Hoofdstuk 6	
Samen met ouders gaan voor goed onderwijs – Tonnis Bolks	91
Hoofdstuk 7	
Het maatschappelijke nut van goed onderwijs – Henk Averagesch	105
Hoofdstuk 8	
Goed onderwijs = leren over jezelf! – Erik Borghuis en Jeanet Oosterhuis-Stoit	123
Hoofdstuk 9	
Eerst leren, dan presteren – Ineke Sloot	137
Hoofdstuk 10	
De vorming van ideale burgers – Anneke Meester-van Laar	151
Personalia	165

Woord vooraf

Jan Hoogland

Dit boek is geschreven als reactie op een toon van onbehagen en onvrede die het huidige debat over het onderwijs, maar evenzeer over de publieke dienstverlening in het algemeen, lijkt te domineren. Als het in het publieke debat gaat over bijvoorbeeld onderwijs of zorg, dan overheerst al snel een zorgelijke toon.

Die toon van het debat vraagt om een verklaring. Want tegelijk blijkt uit cijfers dat ons onderwijs- en zorgsysteem tot het beste in de wereld behoren. In het onderwijs worden in het algemeen goede resultaten behaald. Bovendien is de toegankelijkheid in het Nederlandse onderwijs behoorlijk goed. Dat laatste geldt ook voor de zorg: iedere Nederlander die een bepaalde, basale voorziening nodig heeft, is daar in principe afdoende voor verzekerd, zodat hij de benodigde behandeling kan krijgen. Kortom: reden genoeg om behoorlijk tevreden te zijn. En misschien zelfs een beetje trots: wij hebben het in ons kleine land toch over het algemeen maar goed voor elkaar.

Maar hoezeer er ook reden is tot tevredenheid over de feitelijke kwaliteit van de publieke dienstverlening in Nederland, is die zorgelijke toon en die sfeer van onbehagen en onvrede niet geheel onterecht. In het vervolg van onze beschouwing beperken wij ons tot het onderwijs.

Het lijkt erop dat er twee tegenstrijdige ontwikkelingen tegelijkertijd gaande zijn. Enerzijds is het zo dat het onderwijs in Nederland ‘qua middelen’ en ‘technisch’ goed op orde is. Er is een relatieve overvloed aan middelen om goed vorm te geven aan het onderwijs en ook wat opbrengsten betreft scoort ons onderwijs goed. Tegelijk kun je jezelf afvragen hoe het zit met de ‘ziel’ van het onderwijs. Voelen de mensen die vorm moeten geven aan het onderwijs zich nog wel betrokken en thuis in hun domein? Of raken zij in toenemende mate vervreemd van de wijze waarop publiek vormgegeven wordt en moet worden aan hun beroep en aan hun vakgebied? Zou je wellicht kunnen zeggen dat het onderwijs technisch en instrumenteel gezien wel op orde is, maar dat het tegelijkertijd een zielloos gebeuren dreigt te worden?

Als de vraag op deze manier gesteld wordt, is het eigenlijk al een retorische vraag geworden. Blijkbaar is er grond te veronderstellen dat er sprake is van een ontzieling van het onderwijs. Blijkbaar kan het onderwijs op orde zijn, terwijl er tegelijk sprake van een grote uitstroom van jonge, teleurgestelde beroepskrachten die in het onderwijs geen baan kunnen vinden die in voldoende mate aansluit

bij hun ideaal. Blijkbaar is er sprake van een kloof tussen de feitelijke staat van de publieke dienstverlening enerzijds en de manier waarop mensen dat beleven.

Dit roept de vraag op waarom wij er niet in slagen tevreden te zijn met de kwaliteit van ons onderwijs dat volgens allerlei maatstaven toch van een behoorlijk goed niveau is. Wat verklaart met andere woorden de sfeer van onbehagen en onvrede dat het publieke debat rond het onderwijs zo vaak kleurt?

In de eerste vier hoofdstukken willen we dit probleem verder verkennen en schetsen we ook een aanzet voor een uitweg uit deze situatie. De overige hoofdstukken sluiten allemaal op de één of andere wijze aan bij deze analyse en de geschetste uitweg.

Onze verklaring voor de vreemde kloof tussen de feitelijke staat van het onderwijs en de sfeer van onbehagen en onvrede die het omringt is dat er in de wijze waarop er naar de wijze waarop men tegenwoordig bezig is met kwaliteitsverbetering in het onderwijs een soort dwangmatig streven naar perfectie zit ingebakken. Dit dwangmatige streven naar perfectie wordt bovendien ook nog eens heel eenzijdig uitgewerkt. De verbetering van de onderwijskwaliteit wordt vooral gezocht in de door een technisch-instrumentele rationaliteit gewortelde systeemwerkelijkheid van controle en beheersing.

Deze systeemwerkelijkheid van het onderwijs sluit steeds minder aan bij de leefwereld van de directe beroepskrachten in het onderwijs en bij die van de leerlingen, studenten en andere, niet beroepsmatig bij het onderwijs betrokken mensen zoals de ouders. En het lijkt juist aan deze kant van het onderwijs dat het onbehagen en de onvrede toeneemt. Mensen hebben steeds vaker het gevoel dat er in het onderwijs allerlei zaken de boventoon zijn gaan voeren die met de kern van 'goed onderwijs' niet zoveel van doen hebben.

Maar ook bij de reactie tegen het 'dwangmatige streven naar perfectie' kan men zo zijn vragen hebben. Dikwijls kan men zich niet aan de indruk onttrekken dat onbehagen en onvrede iets te maken hebben met een reactieve houding, behoudzucht of een geringe bereidheid tot verandering.

In hoofdstuk 1 wordt het probleem van de kloof tussen beide benaderingen geschetst en nader onderzocht. In hoofdstuk 2 wordt gepoogd een soort verklaring voor de kloof te geven. Daarin speelt het begrip 'utopie' een centrale rol: het 'dwangmatige streven naar perfectie' wordt daarin als een utopisch streven beschreven. In het derde hoofdstuk wordt vervolgens een poging gedaan een eigen, alternatieve visie op het onderwijs te ontwikkelen, waarin het onderwijs wordt gezien als een *waardengedreven praktijk*. In hoofdstuk 4 wordt een eerste poging gedaan de drie voorafgaande hoofdstukken meer praktisch te maken door te laten zien op welke wijze binnen de school een discussie over 'goed onderwijs' kan worden vormgegeven.

In deze hoofdstukken wordt duidelijk dat men in de context van het on-

derwijs de sfeer van onbehagen en onvrede het beste kan bestrijden door als school zelf een duidelijke visie op 'goed onderwijs' te ontwikkelen. Onbehagen ontstaat vooral dan, wanneer men voortdurend het gevoel heeft aan externe, van buitenaf gestelde eisen te moeten voldoen. Alleen wanneer je als school zelf beschikt over een duidelijke visie op wat in jouw ogen 'goed onderwijs' inhoudt, is het mogelijk het heft in eigen hand te nemen en vooral te werken aan de dingen die belangrijk zijn in de ogen van de eigen beroepskrachten, de bij de school betrokken ouders en andere direct bij de school betrokken partijen. Met andere woorden: alleen op die manier is het mogelijk om te werken op een manier die alle betrokkenen een 'voldaan' gevoel kan geven: tevreden met goed onderwijs.

Anders gezegd: het komt aan op een visie op wat goed onderwijs is. Een visie die niet utopisch is, maar wel inspirerend en realistisch tegelijk. Inspirerend in die zin dat die visie moet aansluiten bij de beroepsidealen van de leraren en bij de vormingsidealen van leerlingen, ouders en de samenleving. Realistisch in die zin dat er sprake moet zijn van een reële inschatting van de kwetsbaarheden en de mogelijkheden van mensen die aan het onderwijs vorm moeten geven in plaats van een dwangmatig streven naar perfectie.

In de hoofdstukken daarna wordt meer naar de concrete praktijk van het onderwijs gekeken. In hoofdstuk 5 eerst historisch. Tamme Spoelstra wil daar aan de hand van een historische beschouwing laten zien dat de vrijheid van onderwijs het beste kan worden beschouwd als een aanmoediging tot een open debat over de vraag wat goed onderwijs is en de ruimte om daar in eigen verantwoordelijkheid en op basis van eigen levensbeschouwelijke, pedagogische en onderwijskundige inzichten vorm aan te geven.

In hoofdstuk 6 gaat Tonnis Bolks in op het vraagstuk van de ouderbetrokkenheid. Hij laat zien dat betrokkenheid van ouders voorwaarde is voor de mogelijkheid om goed onderwijs te kunnen geven. Van meer recente datum is het inzicht dat naast de formele ouderbetrokkenheid in de vorm van bestuurlijke inspraak via de Medezeggenschapsraad ook de meer directe betrokkenheid van ouders bij de schoolloopbaan van hun kind(eren) belangrijk is voor de opbrengst van het onderwijs. Bolks laat zien dat de hele discussie over ouderbetrokkenheid alles te maken heeft met de vraag wat 'goed onderwijs' is en hoe je daar in de praktijk vorm aan kunt geven.

In de hoofdstukken daarna staan concrete vragen rond de inrichting van vormend onderwijs centraal: onderzoekend leren (Henk Averagesch), werken met kernkwaliteiten (Erik Borghuis en Jeanet Oosterhuis-Stoit), een hoofdstuk over een meer prestatiegerichte en een meer procesgerichte van onderwijs en leren (Ineke Sloot) en burgerschapsvorming (Anneke Meester-van Laar). Uitgangspunt in deze hoofdstukken is de stelling dat de kerntaak van het onderwijs 'vorming voor het leven' is. Die kerntaak komt tot uitdrukking in de drie functies van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en subjectificatie (persoonsvorming).

Hoofdstuk 1

Inleiding: tevreden met goed onderwijs

Jan Hoogland

SAMENVATTING: In dit hoofdstuk wordt een beeld gegeven van het actuele onderwijsdebat, waarin twee extreme posities tegenover elkaar lijken te staan: de pedagogische en de onderwijskundige benadering. Gepleit wordt voor een gebalanceerde benadering tussen beide uitersten. Alleen op die manier kan voorkomen worden dat het onderwijs verscheurd raakt tussen een streven naar perfectionisme enerzijds en een sfeer van onbehagen en onvrede anderzijds.

Verschillende posities

Je kunt op verschillende manieren naar het onderwijs kijken. In dit boek willen we twee opmerkelijke posities tegen het licht houden. Je zou die twee posities kunnen zien als twee verschillende antwoorden op de vraag wat goed onderwijs is en hoe je ervoor kunt zorgen dat de kwaliteit van het onderwijs steeds blijft toenemen. Vraag jezelf bij het lezen hiervan ook steeds af in welke van beide posities je jezelf het meeste herkent en waarom dat zo is.

Volgens de eerste visie zou je tegen het onderwijs aan kunnen kijken als een periode in het leven van kinderen of jongeren waarin zij in organisatorisch verband samen optrekken met klasgenoten en met één of meerdere leraren. Alles wat er in die periode gebeurt, draagt op één of andere wijze bij aan wie of wat deze jongeren worden. Samen met de opvoeding thuis en de sociale contacten in buurt, wijk, club of kerk of via de sociale media draagt het langdurige verblijf binnen de school intensief bij aan de vorming van deze jongeren. Daarbij is het de bijzondere taak van de school om de leerlingen het nodige aan kennis en vaardigheden bij te brengen. Dit zou je de pedagogische taak van het onderwijs kunnen noemen.

Volgens de tweede visie is het onderwijs voor alles te zien als een doelgerichte activiteit. Kinderen en jongeren moeten naar school om iets te leren. Dat wil

zeggen dat je hen iets bij moet brengen waardoor ze op een later tijdstip verder zijn gekomen dan op het tijdstip van aanvang. Dat vul je het beste in door concrete doelen te formuleren om daar door middel van interventies op een zo doelmatig mogelijke manier aan te werken. Onderwijs wordt dan vooral gezien als het zo effectief mogelijk overdragen van kennis en vaardigheden. Door het stellen van doelen en door nauwkeurig na te gaan of die doelen ook gehaald worden, zou men het onderwijs steeds verder kunnen verbeteren. De disciplines waarin de effectiviteit van die interventies voortdurend kritisch tegen het licht worden gehouden, zijn de onderwijskunde en didactiek.

Beide manieren van kijken hoeven elkaar overigens niet te bijten. Ze kunnen elkaar heel goed aanvullen. En toch lijkt het erop alsof er in het publieke debat over onderwijs de hierboven getypeerde manieren van kijken vaak lijnrecht tegenover elkaar staan. Wellicht is dat een gevolg van het feit dat de aanhangers van beide stromingen dikwijls een karikatuur maken van de andere partij. Je zou beide uitersten misschien ook wel als ideaaltypen kunnen beschouwen: tot hun 'zuivere kern' herleide opvattingen die in werkelijkheid altijd in gemengde vorm voorkomen. Over de achtergronden van dit debat, komen wij in het tweede hoofdstuk meer uitgebreid te spreken.

De pedagogische versus de onderwijskundige opvatting

Zoals gezegd kunnen beide opvattingen van goed onderwijs als twee ideaaltypen tegenover elkaar gezet worden. Daarbij kenmerken beide opvattingen zich niet alleen door hun eigen visie, maar ook nog eens door hun eigen beeld van de tegenpartij.

De eerstgenoemde opvatting zou je als de pedagogische kunnen typeren. In deze opvatting wordt uitgegaan van een brede, integrale visie op het onderwijs (Biesta 2011, 16; Biesta 2012). Daarin wordt het normatieve, betekenis gevende en relationele karakter van het onderwijs centraal gesteld. Onderwijs wordt gezien als een breed palet aan activiteiten dat gericht is op de vorming van mensen. 'Vorming' en 'opvoeding' zijn in deze opvatting belangrijker begrippen ter typering van het onderwijs dan 'scholing' of 'leren'. Natuurlijk wordt leerlingen en studenten in het onderwijs ook het nodige geleerd. Maar als het gaat om de typering van de kern van het onderwijs, zeg maar: het 'waartoe' ('de bedoeling', vgl. Hart 2012) ervan, dan zou dit toch eerder in termen van pedagogische idealen dan in termen van leeridealen moeten worden aangeduid. De praktijk van het onderwijs is uiteindelijk gericht op 'vorming voor het leven' (Muyncck 2006, 64v.; Vos 2011, 42). Banning spreekt ten aanzien van deze benadering over de sociaal-interpretatieve benadering van het onderwijs. Hij vat de